

Раїса ЦАПУН

(м.Рівне)

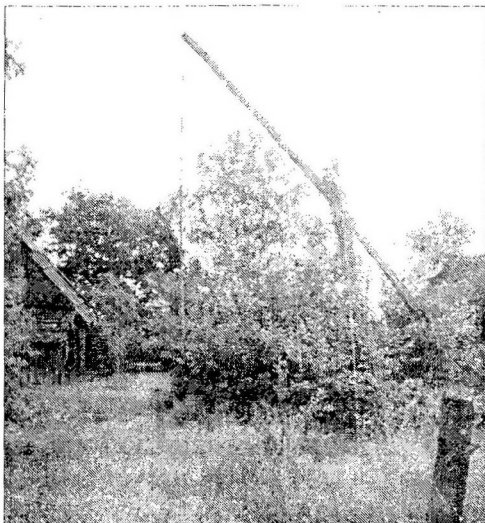
ДАВНІ ЗВИЧАЇ СЕЛА СВАРИЦЕВИЧІ

У червні 2004р., перебуваючи в короткотривалій експедиції у с.Сварицевичі, перша писемна згадка про яке датується 1750р., нам вдалося задокументувати інформацію щодо фольклорної ситуації, яка збереглась дотепер. Зібраний матеріал засвідчує про непогане збереження давньої фольклорно-етнографічної традиції цього села – «живої» історичної спадщини і духовної культури. Фольклор ще й зараз відзначається значною автохтонністю. Багато звичаїв і повір'їв зберегли в своїй пам'яті талановиті носії Пелагея Місюра (1942 року народження), Ольга Полешко (1933), Мокреня Єфимець (1949), Віра Зиль (1953), Ганна Холодько (1940), Тетяна Чудинович (1946), Марія-Христя Полюхович (1930), Тетяна Полюхович (1925), Олена Чудинович (1919). Ольга Полешко згадує: «Колись село було невелике, а тепереньки, слава Богу, – як город» [1]. На сьогодні тут є 624 двори, де мешкає 2042 людини.

Жителі у селі, оточеному болотами і лісами, що було ізолюване від цивілізації, до наших днів зберігають музично-поетичні пам'ятки давнини, дохристиянські звичаї, повір'я і народні свята, які віками передаються із вуст в уста.

Дійшло багато дохристиянських вірувань, які з елементами модифікації продовжують побутувати. Серед них – «Діди» (під ними розумілися всі мертві предки, незалежно від віку і статі), про які мешканка села Віра Зиль розповідає: «Діди» – це поминальна субота, вони ще й зараз в нас є. Це «Діди» зимові, весняні, літні і осінні. Зимові – масляничні, весною, перед Великоднем і в понеділок після Паски, – Радуніца [2]. Літні – в суботу, перед Трійцею. Осінню – дмитрівські, перед Пилипівкою. На «Діди» мусово треба було помити хату, прибрати, щоб було чисто. Вже в суботу боронь Боже що робити. Кажуть, що родичі – покойники прийдуть на обід. Колись мати казала: «Діди» і «Баби» [3]. На «Баби», я знаю, посне було, а на «Діди» кашу варять і борщ. То для поми-

нання завжди обізативно. Ше яєчну жарили, млинці, коливо роблять. «Діди» приходили вранці, тоді мати свічку запальовують і споминають. Так само помінають, як покойників. Потім сідали за стіл, давали «Дідові» чи «Бабі», а потім самі їмо. Пообідали, а свічка хай погорить. З стола не прибирали, бо придуть померлі душі вгощатися».

Криничний «журавель» – не рідкість у Сварицевичах.

Палажка Місюра

пригадує, як цікаво в селі зустрічали померлих душ на Різдво: «Перед святом требушили комина, щоб не було сажі. На перший день Роздвва, як мати топить, то бігали дивитися, куди дим іде. Дим іде в комин – ето пошли покойники в комин да до хати».

До цього часу в селі побутує свято, яке вшановує бабуповитуху – постать, котра користувалась особливою повагою серед односельчан. Свято це має назву «Полоскозуб». Відзначається воно перед великим постом. Мокреня Єфимець пояснює: «У нас на це свято все село гуде. У цей день бабі-повитусі несуть рушник, хліб, горілку. Баба вгощає, а внучкам дає гостинці: грушки чи яблука сушені, чи черниці. Баба баяла [4]: «Дай, Боже, за год дождати, на той рік ще приходьте». І в наші дні, хоча ніхто тепер не народжує вдома, баба-повитуха мусить бути. Запрошують її і до першої купелі – обряд, який вимагає виконання місцевих ритуалів. У першу купіль «перед Христом» обов'язково кидали «угопину» [5] з печі, сипали сіль і жито, вкладаючи в це побажання здоров'я народженій дитині.

Як згадує Тетяна Полюхович, весною «спивали веснянки». Ось одна із них:

Весна-красна, шо ти нам принесла?

Гей, гей, шо ти нам принесла?

Решето бобу, а хлопцям хворобу.

Гей, гей, а хлопцям хворобу.

А дівочкам да по кийочку.

Гей, гей, да по кийочку.

А молодичкам да по станочку.

Гей, гей, да по станочку.

Товарець[6] бити на пашу гонити,

Гей, гей, на пашу гонити.

Ольга Полешко додає, що коли «вперше навесні виганяють на пашу корів, то перед дверми застилають ручника, кладуть яйце чи два яйця, сіль, хліб і виганяють корову. Це, щоб корова була кругла, як яйце, і здорова. Я то кладу до цих пір». У цей день особливо боялися, щоб відьма корову не зіпсувала.

Серед багатьох народних звичаїв найбільшу увагу дослідників привертає давній обряд «Водіння Куста», який відгукується язичницькою добою і нагадує новорічне колядування. Його справляли на Трійцю. Про цей обряд розповіли Марія-Христя та Тетяна Полюховичі: «Вранці в неділю вставали і йшли на луг плести віночки. В «Куста» мало збиралося – по душ штири-п'ять: штири дівчини, а п'ятий – «Куст». Зранку «Куста» водили молодесенькі дівчата, девочки і старші дівчата, а молодици – каля гобіда. Вбирали так, що ні руки, ні ноги не видно, і йшли по силі від хати до хати да спивали. Починали:

Ой ми були й у виликому ліси,

Нарадили Куста із зеленого кльону.

Нарадили Куста із зеленого кльону,

Вийди, господарє, із нового покою.

Вийди, господарє, із нового покою,

Винись Кусту да хоч пувзолотого...

В одній хаті спивали таку пісню, а в другій – другу:

*Ой дай, Боже, за рік Куста діждати,
Підемо до лісу того Куста вбирати.
Ой у тому ліси да всіякій квіти,
Й убирають Куста да маленькі діти.
Ой вони приходять да із лісу додому,
Да й поздоровляють з Кустом в кожному дому...*

Як заходили до хати, то казали: «З Кустом поздоровляєм чи з Трійцею», «Водимо Куста, щоб була сочевиченька густа», «Шоб ваші коні водились і овечки плодились», «Водимо Куста, шоб ішов дощ і все було зелене». Якщо якусь хату минали, то було недобре. Казали: «Кого Куст обмине, той щастя ни матиме». Обично «Куст» ни спивав, а тільки носив дари у фартусі чи хустці. Хазяї давали хто яїчка, хто млинця, грошей ж ни було. А єк назбираєм тих яець, то ішли в магазин, то міняли на цукерки. Делили між собою. Хлопци «Куста ни водили». Бігали за «Кустом», шоб одібрати. У селі таких «Кустів» було до десятка, а мо' й більше. Після служби ходили на кладбище. Несли кльон, дехто, шоб помянути, – горілку. На хрести вже ручніки вішали. На могилах жінок – «фартухи».

На «могилках» збиралося все село. Жінки голосили, викликали на розмову своїх померлих родичів. Імпровізуючи тексти, вони розповідали небіжчикам про найважливіші події, які сталися протягом року.

Згадують селянки і русалок – дівчат, померлих на «троїцькому» тижні. За повір'ями, в цей тиждень вони виходили із води і лякали, заховавшись у жито. Ніхто із теперішніх жителів Сварицевич русалок не бачив, тому й говорять: «Мо, й колись таке було, мо, й хто бачив». Дотримуються в «троєцький тиждень» звичаю нічого не шити, бо «русалці рота зашиєш».

Пам'ятають селянки і дохристиянське свято Івана Купала. В купальську ніч біля річки або на горі й дотепер кладуть Купало. Марія-Христя Полюхович пояснює: «Єк ідуть на Купало, то несуть з собою поліно. Хлопци кладуть Купало і підпальовують, і ходять з головешками. Дивчата спивають:

*Мала ночка купалничка
Да ни виспаласа шинкарочка.
Да сукала шнурки шовковії
Й да на чиривички й козловії,
Й да на чиривички й козловії
Ой да на панчішки шовковії.*

Розповідають, що в селі була жінка, яка в ніч на Івана Купала ходила без сорочки і збирала «вугля» (головешки). Люди, які живуть серед таємничих, загадкових місць природи, не могли не вірити у реальне існування різних лісових духів – добрих і злих.

Ось як постають у народній уяві мешканці лісових нетрищ. Цікаві свідчення про них подає Ольга Полешко: «Є в нас такий темний, густий ліщиновий ліс «Рехиня», то там завжди лякало. На півдні (з 12 до 15 год.) ни можна було гукати, бо буде одгукуватись і десь заведе далеко. І єк сонце заходить, не можна гукати. Єк ягоди брали, то так лякало, єк то висілля пронесеться, музики грають, дзвони. Ідемо ми з сестрою ше раненько, до зиходу соненька. Якась музика грає. Шо там може грати? Невже з села чути ту музику, але ж далеко! А тут болото близько, такеє великеє. Ой, Боже мой, шо воно таке? Аж страх бере. Тепер болота пообсушували, не так, як колись. Є в нас болото «Ясиневе». Є легенда – там човен утопивса. Воно й зараз хитаєтца».

Чи не найбільше легенд і переказів створено про стосунки між людьми і звірями. Тетяна Полюхович розповіла легенду, пов'язану з фантастичними уявленнями про «спілкування» ведмедя з людиною: «Розказують ше таке. Мо, й правда була. Якась жінка ішла лісом, а назустріч їй – ведмідь. Вона дуже злякаласа. А він заліз в борт і там видирав мед, і загнав кусок дерева в лапу. Вона йому болить. Жінка поняла, шо він хоче, щоб вона йому допомогла. Витягнула вона йому ту скобу, і він пішов. Потім він знову іде і несе на корі дерева кусок меду. Несе – і жінці поклав. Це так віддячив»

В пам'яті старожилів і донині живе традиція жнивварського обряду, про який розповіли Ганна Холодько і Олена Чудинівич. «Зажинали в селі на свято. Хазяйка зажинає і каже

«Зароди, Боже, жито, пшеницю, щоб було щасливе літо і щоб його пожати і в radoщах поїсти». Було, що хазяїн наймавав жниць. Ті зажинали, потім «скрутювали» перевесло і обв'язували ним господаря. Це, щоб він поставив могорич за жайинки. Потім, як ішли до хати, то нажинали дві жмені жита і клали їх на полі навхрест. Перший сніп несли до хати і ставили на покуті. Там він стояв до нового врожаю. Як уже дожинають, то дожинки зрізали да несли на Спаса в церкву святити. Осінню, як засівали, то цей сніп обминали і сіяли. На жнива співали багато пісень:

*Ой літала раба пава по полю,
Заганяла челядоньку до двору.
Ой до двору, челядонько, до двору,
Не запалюй біле личко по полю.
Я вже своє біле личко запалила,
Я ходила на нивоньку до жнива.
Ой не сиди, господарю, не сиди,
Да й іди ти по нивонці походи.
А ти думав, господарю, що ми спали,
А ми твою нивоньку дожали.
Ой дожали нивоньку в Божий час,
А тепера, господарю, частуй нас.*

* * *

*А тепера, господарю, дожинки,
Постарайся, хазяїну, горілки.
Ой до міжі, женчики, до міжі,
Бо пудійшли млинчики й у діжі.
Ой до краю, жінчіки, до краю,
Бо я вам буханчика розкраю.*

Робили тут і «бороду». Залишать трошки колосків, ниткою червоною або ленточкою зв'яжуть, виполють і гукають: «Вовки, ведмеді, ходіт «бороду» полоти! Шоб ви виходили, а на другий год жито родило! ». Всередину положать стакан меду, хліба кусочок, хто що має. Дуже добре, шоб цю «бороду» хтось забрав. Мати розказувала, що як була дівчиною, то овечки пасла. А свікруха ни знала, що я буду нивіст-

кою. Гукає: «Дівчино, ходи забери нашу «бороду»!». Я все забрала, подякувала, а потім в нивістки до них попала. Й зараз таке роблять».

Коли в селі була якась пошесть, холера чи тиф, мешканці здійснювали такий «обрік» [7]. В одній хаті збиралося багато жінок. І за одну ніч, від заходу до сходу сонця, мусіли напярсти і наткати рушників, щоб на ранок повісити їх на хрест. Хрест вночі робили чоловіки із дуба, привезеного з лісу. Освятивши його в церкві, обходили з ним, з батюшкою і з хоругвами навколо села. Хрест ставили «на селі», вірячи в те, що він «проганяє нещастя». Із язичницькою старожитністю пов'язане і вшанування вогню, який дає людині тепло, світло і велике очищення. І дотепер у весільному обряді запалюють вогнище, через яке проходять або ж проїжджають наречені. А чого вартує побачити на весіллі, як мати у вивернутому кожусі обсипає зерном молодих! Найсвятіше місце у хаті – «покуть» [8] – вшановують весільною піснею:

*– Покутьє моє, покутьє, ой,
Хто ж тибє шануватиме?
Хто ж тибє шануватиме, ой,
Щосуботи шаруватиме?*

*Остаєтса менша сестра, ой,
Вона мине шануватиме.
Вона мине шануватиме, ой,
Щосуботи шаруватиме.*

Ці записи свідчать про багату народну культурну спадщину поліщуків, є яскравою ілюстрацією філософії його пращурів, їхнього світосприйняття, показують зв'язки людини з природою, землею, небом, минулим і майбутнім часом.

Примітки

1. У цитованих текстах зберігається діалектна говірка.
2. Радуніца – давнє дохристиянське свято, пов'язане з ушануванням пращурів.
3. «Баби» – звичайна вечерея, яка відбувалася напередодні «Дідів» у п'ятницю. Вечеряли літні жінки, запрошуючи на неї душі покійників.
4. Баяти – говорити, розмовляти.
5. Уголина – головешка, жарина, недогорілий кусок деревини.

6. Товарець (товар) – велика рогата худоба.
7. Обрік – урочиста обіцянка, клятва, моральне зобов'язання. Оброком обрєкися – взяти на себе якесь моральне зобов'язання з релігійних мотивів.
8. Покуть – центральний куток, найпочесніше місце у хаті, споконвічне місце для поганських обрусів (рушників) зі священними зображеннями, які передували іконам.

Юрій КОВАЛЬЧУК

(м.Рівне)

ПОЛІСЬКІ ДЕЛІКАТЕСИ

Дубровицький район багатий реліктовими пам'ятками духовної та матеріальної культури і тому він є неповторною перлиною архаїчної спадщини поліського краю. Фольклорно-етнографічні експедиції засвідчують, що майже кожне село ще має унікальні, але, на жаль, все більш зникаючі обряди, неперевершених виконавців традиційного співу, танцюристів, віртуозних музикантів, чудових народних умільців, прадавні способи приготування страв.

Прикладом винахідливості наших господинь, зокрема, у переробці та збереженні м'ясної їжі, є «мацик» і «богук», Спосіб виготовлення цих продуктів зафіксовано у с.Сварицевичі від родини Чудиновичів під час чергової експедиції творчого об'єднання «Свіча». Він найбільше поширений у Зарічненському районі, є відомості виготовлення сушеного м'яса в деяких селах Володимирецького, Сарненського і Рокитнівського районів і в сусідній Волині. В с.Рокитне Рокитнівського району, зокрема, називають «кендюх» чи «йванко», яких начиняють порізними кусками легень, серця, нирок, сала свинини (сучасна назва «салцісон»).

«Мацик» і «богук» виготовляють із настанням холодів, а найчастіше перед різдвяними святами, коли колють свиней, як кажуть, «роблять свіжину». В шлунок забитої тварини (свині чи кабана) напихають свіже сире м'ясо і звется така страва «богук», коли напихають в сечовий міхур – то «мацик». Обрізане м'ясо із стегон, лопаток і шинки ріжуть невеликими шматками і кладуть у велику миску чи цебер, Потім